

ქეთევან ნადირაძე

ასოცირებული პროფესორი, თსუ

ომარ გოგიაშვილი

პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

ილია ჭავჭავაძის კონსერვატიულ-ლიბერალური შეხედულებანი ეროვნული იდეოლოგიის კონტექსტში თანამედ- როვე პერსპექტივიდან

სახელმწიფოს მშენებლობისა და წარმატებით მართვის პროცესში, როგორც ისტორიულ, ასევე, თანამედროვე პოლიტიკურ სივრცეში, მნიშვნელოვან ფაქტორს გამართული პოლიტიკური თეორიის არსებობა წარმოადგენს, რომელიც ხელისუფლების იდეოლოგიას მყარ საფუძველს უქმნის. დღეს საქართველოს სახელმწიფოებრივ ყოფაში მწვავედ დგას ეროვნული იდეოლოგიის შემუშავების საკითხი. **სწორედ ამ კუთხით ილია ჭავჭავაძის ნააზრების წარმოჩენას ემსახურება ჩვენი არჩევანი.** ეს აუცილებელია, რადგან ქვეყნის შემდგომი განვითარებისათვის ზოგადსაკაცობრიო და ეროვნული პრიორიტეტების, ღირებულებებისა და პრინციპების შერჩევა-დამკვიდრების ხანგრძლივი პროცესი გაიარა ყველა უკვე შემდგარმა ქვეყანამ. თუმცა აღსანიშნავია ერთი გარემოება: ჩვენი ქვეყანა ტოტალიტარული სახელმწიფოს ნაწილი იყო, სადაც გაბატონებული მდგომარეობა მარქსისტულ-ლენინურ თეორიაზე დამყარებულ იდეოლოგიას ეკავა. კ. მარქსმა და ფ. ენგელსმა იდეოლოგიის კლასობრიობის წინააღმდეგ ბრძოლით საფუძველი ჩაუყარეს ახალ, ყველაზე რადიკალურ, კონფორმაციულ, პროლეტარულ იდეოლოგიას. ხოლო მან ლენინური ინტერპრეტაციით კაცობრიობას სისხლიანი რევოლუციები, სამოქალაქო ომები, მასობრივი რეპრესიები, მცდარი ეკონომიკური და პოლიტიკური ექსპერიმენტები მოუტანა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, გასაკვირი არ არის, რომ

ჩვენ ქვეყანაში არსებობს ანტიიდეოლოგიური ტენდენციები და ზოგჯერ ტერმინ „იდეოლოგიისაც“ კი ეჭვის თვალთ უყურებენ. მიუხედავად ამისა, ვფიქრობთ, სწორია შეხედულება იმის შესახებ, რომ კაცობრიობის მთელი ისტორია ადასტურებს დებულებას: იდეოლოგიის გარეშე არ არსებობს პოლიტიკა, იდეოლოგიისა და პოლიტიკის გარეშე კი – სახელმწიფო. მთავარი აქ სხვა საკითხის გარკვევაა. თვისობრივად როგორ სახელმწიფოს გაშენებთ და, შესაბამისად, სახელმწიფო პოლიტიკას როგორ იდეოლოგიურ საფუძვლებს ეუბნებით.

ქართული სახელმწიფოს მესვეურებს აღნიშნული დებულება კარგად ჰქონდათ გააზრებული. ქართულ ისტორიულ სივრცეში, გახანგრძლივებული შუა საუკუნეების განმავლობაში, არსებობდა სამეფო საგვარეულოს იდეოლოგიაზე დაფუძნებული პოლიტიკური თეორია. მას საფუძვლად დაედო: ეთნიკურ-ეროვნული ერთობის თვითშეგნება, რომელიც შორეული წარსულიდან იღებს სათავეს. აგრეთვე, ქართული ქვეყნების ერთიანობისა და ამ ერთიანობაში ქართული ენის მნიშვნელობის კონცეფცია. თანდათანობით ჩამოყალიბდა პოლიტიკური თეორია საქართველოს ღვთისმშობლის წილხვდომილობის, ბაგრატიონთა სამეფო სახლის ღვთიური წარმოშობის, ბაგრატიონთა სამეფო გვარის ხელისუფლების უფლის მიერ დადგინების შესახებ.¹ ქართულმა პოლიტიკურმა აზროვნებამ, როგორც ივ. ჯავახიშვილი თვლიდა, მეფის ხელისუფლებას ღვთაებრივი ძალის მფარველობა და ხელმძღვანელობა მოუპოვა,² რომლის საქართველოს ფარგლებს გარეთ გატანისათვის სათანადო დიპლომატიური სამსახურები ზრუნავდნენ. ქვეყნის შიგნით შექმნილ რეალურ ვითარებასთან ერთად ეს ყველაფერი საერთაშორისო ასპარეზზე სახელმწიფოს პოზიციების განმტკიცებას ემსახურებოდა.

1801 წელს რუსეთის იმპერიის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფო გაუქმდა. აქედან დაიწყო საქართველოს სახელმწიფოებრიობის დასასრულის დასაწყისი. ქართველი ერის კუთვნილი „ჰაერი, წყალი და საზღვრები“ რუსეთის იმპერიის საკუთრებაში გადავიდა, ბაგრატიონთა სამეფო ტახტი გაუქმდა, ქართულმა ეკლესიამ დამოუკიდებლობა დაკარგა, წირვა-ლოცვა აღევლინებოდა და სწავლა-განათლება მიმდინარეობდა უცხო ენაზე. ე.ი. ქვეყანამ დაკარგა ყველა ის პოსტულატი, რაზეც აქამდე იდგა სახელმწიფოს პოლიტიკური იდეოლოგია.³

¹ მ. ლორთქიფანიძე. პოლიტიკური თეორია სამეფო ხელისუფლების იდეოლოგიის შესახებ. ქართული დიპლომატია. წელიწადი. მთ. რედ. რ. მეტრეველი. №6. თბ. 1999, გვ. 41-47.

² იხ. ივ. ჯავახიშვილი. საქართველოს მეფე და მისი უფლების ისტორია. ტფ. 1905.

³ ქ. ნადირაძე. ქართული ისტორიოგრაფია. თბ. 2012, გვ. 102-103.

საქართველოში შექმნილ ვითარებას ქართველმა ხალხმა ხუთი ფართომასშტაბიანი აჯანყებით უპასუხა, რომელთა უპირველეს მიზანს წარმოადგენდა სახელმწიფოებრიობის აღდგენა. **ვფიქრობთ, იმ მრავალ მიზეზთაგან, რომელთა გამოც აჯანყებები დამარცხებისთვის განწირული აღმოჩნდა, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი, საფუძველგამოცლილი ეროვნული იდეის იმედოდ დარჩენილი ქვეყანა იყო.**

XIX ს-ნის მეორე ნახევრიდან საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ისტორიაში დაიწყო ახალი ეტაპი. სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსულმა ქართულმა საზოგადოებამ მიზნის მისაღწევად ნათლად დაინახა იდეოლოგიური და ინტელექტუალური ბრძოლის აუცილებლობა.⁴ ამისათვის საჭირო იყო ქართველი ერის იდეოლოგიური ჩამოყალიბება. ამ ტენდენციის გააქტიურებას ბიძგს აძლევდა იმდროინდელი პოლიტიკური ამინდი. რუსეთში საუკუნის მესამე მეოთხედში დაიწყო ე.წ. ლიბერალური რეფორმები⁵ და სხვადასხვა მიმართულების საზოგადოებრივი მოძრაობა, რაც საქართველოს მომავლის რეალური ცვლილებების იმედს იძლეოდა. ხოლო ევროპაში 70-იანი წლებისათვის სრულდებოდა ბურჟუაზიული ნაციონალური სახელმწიფოების ჩამოყალიბება. შედეგად ევროპის ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება ევოლუციური გზით მიდიოდა. ინდუსტრიალიზაციის პროცესის დაწყება უზრუნველყოფდა ევროპის ეკონომიკური კრიზისიდან გამოყვანას და დემოგრაფიულ ზრდას. სწორედ ამიტომ ქართულმა ინტელიგენციამ ეროვნული თვითგამორკვევის ფორმირების მიზნით აქცენტები ევროპაზე გააკეთა. ამ-

⁴ ვფიქრობთ, საინტერესოა ისტორიკოს თედო ჟორდანიას (1853-1916) ხატოვანი შენიშვნა ამ საკითხზე. იგი წერს: „ჩვენ ქართველებს ორიათასი წლის ბრძოლა გაგვივლია... უწინ ხმლით ვიკერიებდით გაკადნიერებულ მოძალადეებს, დღეს სხვაგვარი ბრძოლა გვმართებს – ბრძოლა კულტურული. ჩვენთვის უჩვეულო, ძნელი, მაგრამ ჩვენი სიმართლე გვარგუნებს გამარჯვებას ამ უჩვეულო ბრძოლაში“ (იხ. ქ. ნადირაძე. თედო ჟორდანია საქართველოს ისტორიის მკვლევარი. თბ. 2004, გვ. 27).

⁵ ალექსანდრე II-ის (1855-1881 წწ.) დროს საფუძველი ჩაეყარა საგლეხო, საერებო-სამოქალაქო, სასამართლო, საფინანსო, ბეჭდვითი სიტყვისა და საგანმანათლებლო რეფორმებს, მაგრამ როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია მითითებული, იმის გამო, რომ რეფორმები რუსეთში უმაღლესი ხელისუფლებისა და ბიუროკრატიული აპარატის მიერ ხორციელდებოდა, იგი არ მისულა თავის ლოგიკურ დასასრულამდე – კონსტიტუციური მმართველობის შემოღებამდე (იხ. ლ. გოდერიძე. რუსეთი XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში. თბ. 1999, გვ. 5). ვფიქრობთ ამ თვალსაზრისით ყურადსაღებია ვ. კლუჩევსკის მოსაზრება. მისი შეხედულებით, ჩამორჩენილი ქვეყნების თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ იქ უფრო ადრე მწიფდება რეფორმების საჭიროება, ვიდრე ხალხი მწიფდება რეფორმებისთვის (იხ. В. О. Ключевский. Сочинения в девяти томах. под ред. В. Л. Янина. т. V. М. 1989, გვ. 263-280).

ის დამადასტურებელია იმდროინდელი ქართული პერიოდული გამოცემები, სადაც მრავალრიცხოვანი მასალაა დაბეჭდილი ევროპული პოლიტიკური სტრუქტურების, სოციალური ცხოვრების, ტექნიკური და სამეცნიერო პროგრესის, განათლების სიტემის, კულტურული ცხოვრებისა და სხვათა შესახებ, რის შედეგადაც შეიქმნა ძლიერი ევროპა. გაფართოვდა ევროპაში განსხვავებული საქმიანობის მიზნით სამოგზაუროდ წამსვლელთა წრე. ნ. ნიკოლაძე წერდა: „ბედნიერია ის ახალგაზრდა, რომელიც სამზღვარს გარეთ იმ მიზნით გადის, რომ იქაური ცხოვრების, მეცნიერების და გონების ნაყოფი გაიცნოს და იგრძნოს“.⁶ ევროპაში მოგზაურობის მიზანი, ასევე, გულისხმობდა ავტორიტეტის, პრესტიჟის ამაღლებას. უფრო მეტიც, ევროპულ გამოცდილებაზე აპელირებით ზოგჯერ უაპელაციოდ ითხოვდნენ ამა თუ იმ სფეროში მოქმედ პერსონაჟთა კომპეტენციისა და ლეგიტიმაციის აღიარებას. ერთი სიტყვით, მთელი ქართული ინტელექტუალური ელიტა ჩართული იყო ქართული ეროვნული იდეის ჩამოყალიბებაში, მაგრამ გადამწყვეტი როლი ამ საქმეში ილია ჭავჭავაძის ეკუთვნის.

სახელმწიფოებრიობადაკარგულ საქართველოში სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსულმა ილია ჭავჭავაძემ მძაფრად დაინახა ეროვნული იდეოლოგიის არსებობის აუცილებლობა და დაიწყო ფიქრი ახალი პოლიტიკური თეორიის ჩამოყალიბების შესახებ, რომელსაც იმდროინდელი მოწინავე ევროპული საზოგადოების მოთხოვნებისთვისაც უნდა ეპასუხა.

ილიამ მიზნად დაისახა რა თანამედროვეობას მორგებული და პერსპექტივაზე გათვლილი ეროვნული იდეოლოგიის ჩამოყალიბება, დასახული ამოცანიდან გამომდინარე მას უპირველესად აინტერესებდა, მისი თეორიის „საერთო ნიადაგის“ უმთავრეს პრინციპს „ყველა საზოგადოებრივ ძალთა ერთ კვალში ჩაყენებას“,⁷ რომელი იდეოლოგია უფრო უზრუნველყოფდა. ამიტომ მან საფუძვლიანად გაანალიზა ევროპის წამყვან ქვეყნებში უკვე მოქმედი ლიბერალიზმი და კონსერვატიზმი. მივიდა დასკვნამდე: „ისტორიის ღირსი ყველა ერი“ თავის სახელმწიფოებრიობას აშენებს ამ ორი იდეოლოგიის პრინციპების გამოყენებით.⁸ ილიას უამრავი ნაშრომიდან, რომლებშიც წლების

⁶ თ. სვანიძე. სამოგზაურო ჟანრის ნარკვევები XIX ს. მე-2 ნახ. ქართულ პრესაში; ნ. ნიკოლაძე, ს. მესხი, ნ. ჟორდანიას. „ევროპული ღირებულებები და იდენტობა“. მოხსენებათა კრ. რედ. ნ. გუნცაძე. თბ. 2014, გვ. 235.

⁷ ი. ჭავჭავაძე. ცხოვრება და კანონი. წერილი მეხუთე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. რედ. პ. ინგოროყვა. ტ. VI. თბ. 1956, გვ. 57.

⁸ ი. ჭავჭავაძე. შინაური მიმოხილვა (1881 წ. მაისი). თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. რედ. პ. ინგოროყვა. ტ. V. თბ. 1955, გვ. 91.

განმავლობაში ყალიბდებოდა თვალსაზრისი საზოგადოებრივ ძალთა ერთიანობისა და მათი, როგორც არჩილ ჯორჯაძემ⁹ უწოდა, „საერთო ნიადაგზე“ დგომის თეორია, ვფიქრობთ, აკუმულირება 1888 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში „წოდებათა თანასწორობა“ მოახდინა. ამ სტატიის პათოსმა საზოგადოებაში დიდი აჟიოტაჟი გამოიწვია.

ილიას „საერთო ნიადაგის“ არგუმენტაციის უმთავრესი დებულება იყო ის, რომ საქართველოს ისტორიულ მემკვიდრეობას სოციალურ ასპექტში რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის ზოგიერთი ქვეყნისგან განსხვავებით გარკვეული თავისებურება ახასიათებს. იგი წერდა: „...იმ ბრძოლას და შეხეთქებას წოდებათა შორის უფლების დასაპყრობად, გასავრცობად, რომელიც ევროპაში იყო და ეხლაც არ გათავებულია, და რომელიც უპირველესი მიზეზი იყო ერის წყობა-წყობად დაყოფისა, ჩვენში ადგილი არ ჰქონია“.¹⁰ იგი ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ ქართული ისტორიული მემკვიდრეობა და მისი თანადროული სინამდვილე ასეთ ანტაგონიზმამდე გამწვავებულ ურთიერთობებს არ იცნობს. სწორედ კლასთა ბრძოლის თეორიის მიუღებლობას ან როგორც ილიას ოპონენტები ამბობდნენ, „რეალობის მიფუჩქებას“ ედავებოდნენ, როგორც მისი მოწინააღმდეგეები (ხუდადოვი, ჟორდანია, მახარაძე, წულუკიძე), ასევე, მომხრეები (ნ. ნიკოლაძე, არჩ. ჯორჯაძე). ვფიქრობთ, „კაკო ყაჩაღის“, „გლახის ნაამბობის“, „ოთარაანთ ქერივის“ ავტორის ასეთი შეფასება გადაჭარბებულია.¹¹ ილიას ეს პოსტულატიც მიმართულია ძალთა გაერთიანების ძალისხმევისკენ საერთო მტრის წინააღმდეგ და არა მხოლოდ საამისოდ. ილია კარგად ხედავდა იმასაც, რომ სამოქალაქო თანხმობის გარეშე ქვეყნის უკეთეს მომავალს პერსპექტივა არ ჰქონდა. მშობლიურ ფესვებთან სიახლოვის-

⁹ იხ. ა. ჯორჯაძე. პუბლიცისტი – ილია ჭავჭავაძე. ჟურნ.: „მოამბე“. 1901 წ. №6-10.

¹⁰ ი. ჭავჭავაძე. ცხოვრება და კანონი, წერილი მესამე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. VI, გვ. 53.

¹¹ ილიას საერთო ნიადაგზე თანამშრომლობის შესაძლებლობა და ზემოთ მოყვანილი ნააზრევნი ხშირ შემთხვევაში პირდაპირი მნიშვნელობით იქნა გაგებული. შესაბამისად ზოგიერთმა მწერალმა, პუბლიცისტმა დაიწყო მტკიცება – საქართველოში წოდებათა ბრძოლა საერთოდ არ არსებობდა და მათ შორის მუდამ მამაშვილური დამოკიდებულება იყო, რის საპასუხოდაც ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „ბევრს ჰგონია, რომ ეს ვითომც და ჩვენი ისტორიის თვისება ჩვენი განსაკუთრებული სათნოებისა და ნიჭის დამატკიცებელი იყოს. ის კი არ იცან, რომ ევროპელ მეცნიერებს სწორედ ამ წოდებათა შორის ბრძოლით მოაქვს თავი. ისინი ამტკიცებენ, რომ მხოლოდ ინდოევროპელთა ერებს შესწევთ იმდენი ნიჭი და საზოგადოებრივი ცხოვრების უნარი, რომ სოციალური თავისუფლების მოსაპოვებლად წოდებრივი ბრძოლით ესარგებლათ“, შემდეგ კი დასძენს: „როგორც ვხედავთ, დიდად საქებარი არ ყოფილა ეს ვითომდა ქართველების თვისება, მამაშვილური განწყობილება წოდებათა შორის“ (იხ. ივ. ჯავახიშვილი. მამულიშვილობა და მეცნიერება. თბ. 1904, გვ. 15-16).

თვის ილიას კონსერვატიზმი, ხოლო სამოქალაქო თანხმობის მისაღწევად ლიბერალიზმი იზიდავდა.

ბუნებრივია, ჩვენ ამ წერილის ფარგლებში არ შევუდგებით აღნიშნული იდეოლოგიების დაფუძნებისა და შემდგომ მათი არსებითი იდეური საკითხების პერმანენტული განვითარების შესახებ მსჯელობას, რადგან, ერთი მხრივ, ეს ვრცელი და საკამათო საკითხებია, ხოლო, მეორე მხრივ, ჩვენი თემის ინტერესის ფარგლებს შორდება. თუმცა, ვფიქრობთ, მათ ძირითად პრინციპებზე ორიოდ სიტყვა უნდა ითქვას, რათა უფრო ნათლად გამოვხატოთ ამ პრინციპების ილიასეული ხედვა.

კონსერვატიზმის იდეოლოგები თვლიან, რომ საზოგადოება უნდა გვესმოდეს როგორც სულიერი რეალობა. მისი ძირითადი კონცეპტუალური დებულებაა ის, რომ საზოგადოება და სახელმწიფო შეზღუდული შესაძლებლობებისაა. ამიტომ უპრატესობა ევოლუციას და არა რევოლუციას ენიჭება, მაგრამ არ უნდა დაირღვეს წარსულის, აწმყოსა და მომავლის ისტორიული ერთიანობა. კონსერვატიზმის ძირითადი კონსტრუქციული იდეაა ტრადიციის, ეროვნული ინსტიტუტების, ჩვეულებების, ოჯახის, რწმენისა და სხვა მემკვიდრეობითი ღირებულებების დაცვა, რომლებმაც დროს გაუძლეს და თაობებს გადაეცა. ისტორიის პროცესის ბუნებრივი მსვლელობა, მემკვიდრეობითობა და ახლის ძველის საფუძველზე აშენება საზოგადოების განვითარების ძირითად ხაზად მიიჩნევა. ჩვევებს, ტრადიციებს, ეროვნულ მენტალიტეტს უნდა ეფუძნებოდეს ნებისმიერი იდეოლოგიური პრინციპები და დოქტრინები. მათთვის ჭეშმარიტი თანასწორობა მხოლოდ ღმერთის წინაშეა.¹²

ილიას „საერთო ნიადაგის“ ფუნდამენტს ერის ისტორიული წარსულის, ეროვნული მემკვიდრეობის გამომწვეურება, მისი გაცნობიერება, აწმყოსა და მომავლის „მაგარ ქვებზე“ აშენება წარმოადგენდა. ნებისმიერ პრობლემას, პოლიტიკურ პროცესს ილია მისი ძირების, საწყისი საფუძვლის ანალიზით იწყებს. ამ მხრივ ილიას მიდგომა, მის საგანთა და პროცესთა კვლევის მეთოდი და, ზოგადად, მსოფლმხედველობა მთლიანად თავსდება კონსერვატიულ-ტრადიციონალისტური იდეოლოგიის სისტემაში.

ისტორიის, ეროვნული მემკვიდრეობის როლისა და მნიშვნელობის შესახებ ილიას თვალსაზრისი აშკარად კლასიკური კონსერვატულია. ის, ერთი მხრივ, გვასწავლის, რომ „...არც ერთი იოტი წარმატებისა, არც ერთი იოტი ცხოვრების კეთილდღეობისა ადამიანს უბრძოლველად და უტანჯველად არ

¹² ო. გოგიაშვილი. პოლიტიკური იდეოლოგიები. თბ. 2004, გვ. 54-77.

დაუპყრია“¹³ და, მეორე მხრივ, გვაფრთხილებს: „თუ გინდა ქვეყანაში ყოფნა, სხვის კალთას ნუ ეჭიდები, შენ თვითონ იმოქმედე... შენ თვითონ უპატრონე და მოუარე შენს თავსა და შენს საქმესაო“,¹⁴ მაგრამ იმისათვის, რომ ერს „ქვეყანაში ყოფნა“ გარანტირებული ჰქონდეს და მომავლისაც არ ეშინოდეს, მხოლოდ იმას შეუძლია, „ვინც იცის წარსული... მხოლოდ წარსულის ცოდნით დაუცავს ყოველს ერს თავისი ეროვნება, თავისი არსებობა, თავისი ვინაობა“.¹⁵ ილიას მიაჩნდა, რომ ისტორია ერის ცნობიერი ცხოვრების განმსაზღვრელი ნიშანია, „რომელიც გამოსახავს ხოლმე სულიერს და ხორციელს ვინაობას ერთიანის კრებულისას, მის მიზიდულობას, მის აზრს და საგანს არსებობისას, მის წმიდათა-წმიდას, და რომელიცა მკის თავის დროებისათვის და ამასთანავე სთესს მერმისისათვის“.¹⁶ ილია თვლიდა, რომ როცა ერი თავის წარსულს, მიმდინარე პროცესებსა და მოვლენებს „გონებით დააკვირდება“, ღირსახსოვარს გულთან მიიტანს და ყოველივე ავსა თუ კარგს „სასწორზე სწონის ფასის დასადებად“, ასეთი ერი „გონებითაც ჰასაკში შესულა“ და ერის ეს ნიშანი მაშინ არის „ნამეტნავად უტყუარი“, როცა პატივისცემა და სიყვარული მიმართულია ისეთ პიროვნებებზედ, რომლებსაც ღვაწლი მიუძღვის ერის წინაშე. ილიას თვალსაზრისით, ერი ეს არის „...ისტორიით შედუღებული ერთსულ და ერთხორც მკვიდრთა კრებული“.¹⁷ შეიძლება თამამდ ითქვას, რომ განმარტების სიზუსტისა და კონკრეტულობის თვასაზრისით შეუდარებელი დეფინიციაა. ქვეყნის ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობის საკითხებშიც კი ილიასათვის უმთავრესს, ქართული სახელმწიფოებრიობის მემკვიდრეობა წარმოადგენს. მას ახალი ქართული სახელმწიფოს წარმატებული მშენებლობა ქართული სახელმწიფოებრივი გამოცდილების გარეშე წარმოუდგენლად მიაჩნია. ხოლო „ცხოვრების გზის გასაკვალად“ აუცილებელ პირობად საქართველოს ყველა რეგიონის, მათში მცხოვრებ ყველა ეროვნების ძალისხმევა ესახება. „საერთო ნიადაგის“ თეორია, გარდა სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების ერთობისა, ამასაც გულისხმობდა.

¹³ უცხოეთის ამბები. მოწინავე სლავიანების მოძრაობა. მისი დასაბამი და აწმყო სერბიის დამარცხებამდე. გაზ.: „ივერია“. თბ. 1877, №2, გვ. 6.

¹⁴ მოწინავე სტატია. გაზ.: „ივერია“. თბ. 1892. №25, გვ. 2

¹⁵ მოწინავე სტატია. გამოსამშვიდობებელი დიმიტრი ბაქრაძისადმი. გაზ.: „ივერია“. თბ. 1890. №32, გვ. 1.

¹⁶ ი. ჭავჭავაძე. ერი და ისტორია. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. რედ. პ. ინგოროყვა. ტ. IV. თბ. 1955, გვ. 200.

¹⁷ ი. ჭავჭავაძე. ქვათა ღაღადი. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. რედ. პ. ინგოროყვა. ტ. VIII. თბ. 1957, გვ. 97.

ილია წერდა, რომ ძველის, უკვე დადგენილის დამცველებს ევროპაში კონსერვატორებს ეძახიან, ხოლო ახლის მესვეურებს და მდომელებს – ლიბერალებს. როცა ახალი აზრი, იდეა, ყველას თუ არა ბევრს მაინც „ძვალსა და რბილში დაუვლის, შესმენილი და გაგებული იქნება“ – იწყება ახლის გამარჯვების სტადია, ახალი ერა აზროვნების განვითარებაში, მაგრამ ახლის საჭიროება რომ გაჩნდეს, ამიტომ „ცხოვრება უნდა წინ მიდიოდეს“.¹⁸

ლიბერალიზმი უპირველესად ინდივიდუალიზმზე და პირად თავისუფლებებზე დამყარებული იდეოლოგიაა. მისი არსებითი ნიშანია ის, რომ მისთვის უცხოა რადიკალიზმი, კონფორტაცია, როგორც ერთი ქვეყნის შიგნით სოციალურ ჯგუფებს, ასევე, სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობაში. აზროვნების თავისუფლების იდეა ლიბერალიზმმა კონკრეტული სფეროების უფლებებსა და თავისუფლებებს დაუკავშირა – კერძო საკუთრების ფლობის უფლებას, თავისუფალ ბაზარს, კონკურენციას და მეწარმეობას, მოქალაქეების სამართლებრივ თანასწორობას, სახელმწიფოს სახელმეკრულებო ბუნებას, სადაც პიროვნების მოქმედების არეალი მკაცრად იყო შემოსაზღვრული, რაშიც სახელმწიფოს არ ჰქონდა უფლება ჩარეულიყო. პოლიტიკურ პლურალიზმს, რომელიც მოიცავს პროფესიულ, ეკონომიკურ, რელიგიურ და სხვა ასპექტებს. ლიბერალური იდეოლოგიის ცენტრში ინდივიდია. ინდივიდის კეთილდღეობა ქმნის საზოგადოების კეთილდღეობას და არა პირიქით. თავისუფლების გარეშე არ არსებობს კერძო საკუთრება და კერძო საკუთრების გარეშე თავისუფლება ფიქციაა.¹⁹

ილიამ კარგად იცის, რომ ლიბერალიზმის იდეები და ღირებულებები იმდროინდელ საქართველოში განუხორციელებელია, თუნდაც იმიტომ, რომ პოლიტიკური თავისუფლება პირადი თავისუფლების გარანტია, მაგრამ საკუთრებაზე დამყარებული პირადი თავისუფლება შესაძლებელია, რადგან საკუთრებას რაც „ბღალავს და ჰხუთავს, ...რჯული ძნელად იშენევს, ძნელად იწყნარებს“.²⁰

ილიას სტატიების ციკლში „ცხოვრება და კანონი“ ამ კუთხით ბევრი საინტერესო დებულებაა გახსილული. მისი აზრით, ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრე ხალხის კეთილდღეობისათვის საკმარისი არ არის. გადამწყვეტი თვით

¹⁸ ი. ჭავჭავაძე. შინაური მიმოხილვა (1881 წ. მაისი). თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. რედ. პ. ინგოროყვა. ტ. V. თბ. 1955, გვ. 90.

¹⁹ ო. გოგიაშვილი. პოლიტიკური იდეოლოგიები, გვ. 38-54.

²⁰ იხ. ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. VI. სადაც სხვადასხვა დროს გამოქვეყნებული წერილებია დაბეჭდილი საერთო სათაურით „ცხოვრება და კანონი“.

ადამიანების ურთიერთდამოკიდებულების ხასიათია ე.ი. საზოგადოებრივი წყობა, სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემით განსაზღვრული მათი უფლება-მოვალეობები: კაცს თურმე ვერ შეველის „ვერც სიკეთე ჰაერისა, ვერც სიმსუქნე მიწისა... თუკი კაცთა შორის კეთილად დადგენილი და ცხადად განსაზღვრული არ არის ურთიერთშორისი უფლება და მოვალეობა“.²¹ მართლაც, ილიას დროსაც და დღესაც არის ბუნებრივი რესურსებით მდიდარი ქვეყნები მაგრამ პოლიტიკური რეჟიმი მას სიღარიბეში ამყოფებს, და პირიქით, არცთუ განსაკუთრებული სტრატეგიული ნედლეულით გამორჩეული ქვეყნები, მოსახლეობის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების უმაღლეს სტანდარტებს აღწევენ. ილია სვამს კითხვას, რა არის ამის მიზეზი და პასუხად პარალელს ავლებს შოტლანდიელი მთიელებისა და სპარსელების ცხოვრებას შორის და წერს: „ბედნიერმა შოტლანდიელმა იცის: „ჩემი აქ თავდებაო და სხვისა აქ იწყებაო“, უბედურ სპარსელს კი არც თავისი გაეგება და არც სხვისა“.²²

ილიას მიაჩნია, რომ საკუთრების გამიჯვნა საზოგადოების სტაბილურობის აუცილებელი პირობაა. განსაკუთრებით დიდ ყურადღებას აქცევს ამ საკითხს ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ, რადგან ამ რეფორმამ ბევრი გაუთვალისწინებელი პრობლემა შექმნა. სწორედ ამ პრობლემის განხილვის დროს ლიბერალიზმის ერთ მნიშვნელოვან დებულებას მისთვის დამახასიათებელი ლაკონურობით გადმოსცემს: „რაც სხვისია, ჩემი მოვალეობაა, რაც ჩემია – ეგ ჩემი უფლებაა“.²³ ვფიქრობთ, ეს სენტენცია არანაკლებ საინტერესოა, ვიდრე ცნობილი ფრაზა „ჩემი თავისუფლება მთავრდება იქ, სადაც იწყება სხვისი თავისუფლება.“

ილიასეული თავისუფლების კატეგორიის გაგება კარგად არის გადმოცემული მის მიერ მოყვანილ ერთ მაგალითში: პრუსიელმა ვაჭარმა პოლიციელს უკანონოდ დაჯარიმებისათვის სასამართლოში უჩივლა. მიუხედავად იმისა, რომ „ასჯერ მეტი“ ეხარჯებოდა, თავისი სიძარტლის დამტკიცებას დაჟინებით ითხოვდა. ამ ბანალური შემთხვევის ფონზე ილია აანალიზებს თავისუფლების კატეგორიას კანონმორჩილების ჩარჩოებში და საინტერესო მოსაზ-

²¹ ი. ჭავჭავაძე, ცხოვრება და კანონი. წერილი პირველი (1877-1881). თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. VI, გვ. 8.

²² ი. ჭავჭავაძე, ცხოვრება და კანონი. წერილი პირველი (1877-1881). თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. VI, გვ. 8.

²³ ი. ჭავჭავაძე, ცხოვრება და კანონი. წერილი პირველი (1877-1881). თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. VI, გვ. 8.

რებებს გამოთქვამს.

ილიასათვის სამართლიანობისა და სტაბილურობის უმთავრესი პირობა კანონია, რადგან ის „რჯულია ცხოვრებისა“, მაგრამ საზოგადოებისგან მხარდაჭერა აუცილებელია: „მე ვინაგრები ამისაგან თუ სხვა, მაინც მოვალე ვარ, თავი გამოვიდო, კანონის სახელი ძირს არ დავცე და არ გავაქელინო, იმიტომ, რომ კანონი ყველასი ფარ-ხმალია და, მაშასადამე, ჩემიცა“.²⁴

ილიასათვის ადამიანის მოთხოვნილებები პირადი და საზოგადოებრივი ინტერესის საფუძველია, რომლის შესახებაც მსჯელობით ცდილობს ქართველობას განუმარტოს: ინტერესის ნებისმიერი ფორმა, პირადიც და საზოგადოებრივიც, მატერიალურიც და სულიერიც, საქართველოს პირობებში ეროვნულობას უკავშირდება. მისთვის მნიშვნელოვანი საკითხია პიროვნების, საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ურთიერთმიმართების ხასიათი, რომელსაც ლიბერალური თვალთახედვით განსაზღვრავს. „ამ ქვეყანაზე“ სახელმწიფოს, საზოგადოებას და თითოეულ პიროვნებას საკუთარი ფუნქციური დანიშნულება, საკუთარი უფლებები და მოვალებები „მიწყული“ უნდა ჰქონდეს: „უკეთესი განწყობილება ის არის, საცა თითოეულს ამათგანს თავისი კუთვნილი ადგილი უჭირავს, საცა თვითოეული მათგანი ისეა მოთავსებული, რომ თავისი სრული უფლება მიწყული აქვს“ – წერს იგი.²⁵

ილიას მიაჩნდა, რომ ეს ორი დიდი „მდინარეა“ აზრისა, ლიბერალიზმი და კონსერვატიზმი ერთმანეთის ბრალმდებლად გამოდიან. თუმცა სადაც ბრალმდებელია, იქ დამცველიც უნდა იყოს, ხოლო მისი დაცვა ამ ორი იდეოლოგიისა გამოიხატა შემდეგ დებულებაში: „თუმცა ერთნი ძველის მცველები არიან და მეორენი ახლის მდომელნი, მაგრამ პირველებს ყველაფერი ძველი არ მოსწონთ და მეორეებს ყველა ახალი არ ენატრებათ. ბევრი იმისთანა ახალია, რომლის მოსაპოვებლად ჭეშმარიტი კონსერვატორი სიცოცხლესაც არ დაზოგავს, და ბევრი იმისთანა ძველია, რომლის დღეგრძელობისათვის ჭეშმარიტი ლიბერალი თავის საკუთარ დღეს შეიმოკლებს“.²⁶ ვფიქრობთ, ეს ამონარიდი საუკეთესოდ გამოხატავს ლიბერალიზმისა და კონსერვატიზმის ერთმანეთთან შეღწევისა და პოლიტიკური კონსენსუსის ტენდენციებს, რომელიც

²⁴ ი. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად. მო. რედ. გ. ციციშვილი. ტ. IX. თბ. 2006, გვ. 441-442.

²⁵ ი. ჭავჭავაძე. შინაური მიმოხილვა (1882 წ. ივნისი). თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. V, გვ. 166.

²⁶ ი. ჭავჭავაძე. შინაური მიმოხილვა (1881 წ. მაისი). თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. V, გვ. 90.

ილიამ მაშინ შენიშნა, წინ წამოწია და დააფასა, როდესაც ჯერ კიდევ არ იყო პოლიტიკურ მეცნიერებაში ჩამოყალიბებული ამგვარი მიმართულება.

XIX საუკუნის 80-იანი წლების ილიას მოსაზრება, ამერიკელი ნეოკონსერვატორებისათვის მხოლოდ XX საუკუნის შუა ხანებისათვის გახდა თვალსაჩინო და მისაღები. ლიბერალურ-კონსერვატიული კონსენსუსი, როგორც ჩამოყალიბებული ტენდენცია და უმთავრეს პრინციპებში კონვერგენციული პროცესი, დამუშავდა ამერიკელი მეცნიერებისა და პოლიტიკოსების დ. ეიზენჰაუერის, ე. სტივენსონის და სხვათა შრომებში. ამერიკელი მეცნიერი რ. ჰოპსტედტერი 1960-იან წლებში წერდა: ამერიკის ისტორიის არსს შეადგენდა ბრძოლა კონსერვატიულ და ლიბერალურ ტრადიციებს შორის, მაგრამ ამის მიუხედავად, ლიბერალიზმი იყო „კონსერვატიული“, ხოლო კონსერვატიზმი – „ლიბერალური“.²⁷ ბუნებრივია, ამ ქვეყანაში ასეთ კონსენსუსს ყველაზე ნაკლები პრობლემები და წინააღმდეგობები დახვდებოდა.

თანამედროვე პერსპექტივიდან ილია ჭავჭავაძის კონსერვატიულ-ლიბერალურ შეხედულებათა გაანალიზებამ ეროვნული იდეოლოგიის კონტექსტში, კიდევ ერთხელ თვალსაჩინო გახადა მისი, როგორც მოაზროვნისა და მოღვაწის აქტუალობა.

²⁷ ო. გოგიაშვილი. პოლიტიკური იდეოლოგიები, გვ. 193-196.

Ketevan Nadiradze

Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Omar Gogiashvili

Professor,
Georgian Technical University, Georgia

**ILIA CHAVCHAVADZE'S CONSERVATIVE-LIBERAL VIEWS
WITHIN THE CONTEXT OF NATIONAL IDEOLOGY
FROM A MODERN PERSPECTIVE**

Summary

1. In the process of a construction and successful management of the statehood in a historical and contemporary political space one of the most important factors is an existence of the well-developed political theory – a stable base for the ideology of the government.

2. A need for a national ideology has been well acknowledged at the medieval time by the ruling elite of the Georgian state. Their political theory and ideology of the King's genealogical line was carefully constructed as a unified concept based on the Christian worldview and the political, socioeconomic and cultural development of the country.

3. Ilia Chavchavadze, who spearheaded the revival of the Georgian national movement in the second half of the 19th century, during the Russian rule of Georgia, realized a need in a development of a new national ideology corresponding to the demands of modern European society. He directed much of his efforts toward the creation of a new political theory. In our opinion, this marks a new phase of the Georgian political ideology in Georgian historiography.

4. Ilia's main political goal was the creation of future and modernity oriented national ideology. To achieve this goal, he started to search for an appropriate ideology, which could unify all levels of the society in the service of the state. Observing in the European countries already well functioning Liberalism and Conservatism, he came to the conclusion that the

most successful examples show that the statehood was built by the use of the main principles of these two ideologies.

5. As our research showed Ilia offered a totally new approach to this question. In his opinion, these contradictory ideologies in reality well function together and enrich each other. It is remarkable that American conservators came to the same conclusion only in the mid of the 20th century.

6. An importance of Ilia's approach who observed and analyzed a less explicit picture of the coexistence of different political ideologies gains a special importance in the modern time, which is marked by a diffusion and enriching relationship of the political ideologies. This fact once again actualizes from the modern perspectives a value of Ilia Chavchavadze as a public figure.